

Wojciech Kęder
Kraków–Kielce

BIBLIOTEKA OPACTWA CYSTERSÓW W MOGILE – KRAKOWIE W XVII WIEKU

Opactwo oo. cystersów w Mogile

Zakon cystersów został założony przez św. Roberta z Molesme w 1098 roku w Citeaux we Francji. Wkrótce po powstaniu zakon zaczął się bardzo dynamicznie rozwijać i w połowie XII wieku miał już 345 klasztorów, co było przede wszystkim zasługą św. Bernarda z Clairvaux. Opactwa cystersów w ówczesnej Europie odgrywały niezwykle ważną rolę jako prężne ośrodki intelektualne, kulturalne i gospodarcze. Cystersi zajmowali się szkolnictwem, nauką oraz duszpasterstwem, jak również rolnictwem na niezwykle wysokim poziomie, szerząc kulturę rolną na kontynencie. Nie tylko uprawiali ziemię, lecz także zakładali młyny, winiarnie, browary, piekarnie, a nawet wytwórnie czekolady (Castagniers we Francji). Możliwość w wielu krajach zabiegali więc o fundowanie ich placówek zakonnych na swoich ziemiach, w efekcie czego w ciągu dwóch stuleci w Europie powstało około 2 tysiące klasztorów zakonu.

Podobnie jak w Europie Zachodniej, sytuacja przedstawiała się na ziemiach polskich, gdzie cystersi pojawili się w połowie XII wieku, a pierwsze opactwa wywodziły się z dwóch linii filiacyjnych: z Morimondy i Clairvaux. Najwcześniej ufundowane zostały opactwa w Jędrzejowie, Sulejowie, Wąchocku i Koprzywnicy. Opactwo oo. cystersów w Mogile było dwunastym z kolei na ziemiach polskich, a zgodnie z zakonną zasadą filiacji do Mogiły przybyli zakonnicy ze śląskiego Lubiąża. Opactwo zostało założone w 1222 roku przez biskupa krakowskiego Iwo Odrowąża, który przeniósł cystersów z Kacic (Prandocina) do podkrakowskiej Mogiły. Zajmujący się uprawą roli cystersi chętnie otwierali swoje placówki w dolinach, w pobliżu rzek. Zatem pod Krakowem otrzymali tereny znakomicie odpowiadające ich posłannictwu. Opactwo zostało założone w dolinie Wisły, na bardzo urodzajnych ziemiach, w miejscu, w którym rzeka Dłubnia wpada do Wisły. Żyzna ziemia znakomicie nadawała się pod uprawę, a bliskość Dłubni i Wisły umożliwiała budowę mły-

nów i foluszy. Z tych też względów nowo powstałe opactwo szybko się rozwijało, stając się jedną z ważniejszych placówek zakonu na ziemiach polskich¹.

Opactwo cystersów w Mogile było jednocześnie ważnym ośrodkiem kultury i nauki, odgrywającym istotną rolę zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Reguła zakonu kładła nacisk na kształcenie mnichów i otaczanie opieką wielu nauk. Dlatego też cystersi szczególną wagę przykładali do kształcenia zakonników. W 1335 roku papież Benedykt XII nałożył na cystersów obowiązek studiów, a jedną z placówek, w której kształcono członków zakonu, było powołane w 1245 roku przez Innocentego IV Kolegium św. Bernarda w Paryżu.

Drugim obok Paryża ośrodkiem, w którym w XV wieku cystersi mogli odbywać studia powszechne, był Kraków. W 1401 roku na prośbę króla Władysława Jagiełły papież Bonifacy VIII bullą z 10 maja tego roku pod karą ekskomuniki nakazał cystersom z Królestwa Polskiego odbywać studia teologiczne w Akademii Krakowskiej. Kontrolę nad studium sprawował opat mogilski, który zarazem miał prawo zobowiązania innych opactw w Królestwie do kształcenia ich kleryków w Krakowie. Ta pierwsza próba założenia kolegium zakonu przy Akademii Krakowskiej zakończyła się niepowodzeniem, gdyż tylko dwóch cystersów studiowało teologię w latach 1404–1406. Dopiero kapituła generalna z 1416 roku na nowo ufundowała studium zakonne pod zarządem opata mogilskiego².

W 1417 roku związane studium w Akademii Krakowskiej z klasztorami cystersów w prowincji gnieźnieńskiej, jak również ze znajdującymi się poza granicami Królestwa Polskiego (magdeburskiej, ryskiej, praskiej, ostrzyhomskiej oraz śląskiej) i cystersi z tych klasztorów udawali się na nauki do Akademii Krakowskiej³. Dalszy rozwój studium umożliwił przywilej papieża Marcina V z 1429 roku, wydany opatowi Paichbinderowi, mianujący opata mogilskiego konserwatorem, tj. sędzią, stróżem praw, przywilejów i majątności zarówno Akademii Krakowskiej, jak i jej profesorów i studentów⁴. Dalsze wzmocnienie prestiżu opatów mogilskich dał przywilej Klemensa VII z 1531 roku, przyznający opatom prawo zasiadania w katedrze krakowskiej pomiędzy kanonikami.

W XVII wieku cystersi kształcili się nie tylko w Akademii Krakowskiej, lecz także w kolegiach jezuickich w Poznaniu i Kaliszu. Oprócz tego w niektórych klasztorach, m.in. w Pelplinie, Oliwie i Mogile, utworzono studia, gdzie we własnym

---

¹ J. A. Nowobilski, J. P. Kazubowski, *Historia, sztuka i modlitwa pisana*, Kraków 2000, s. 40–41; M. Rożek, *Przewodnik po zabytkach i kulturze Krakowa*, Warszawa–Kraków 1993, s. 375–378.

² Bulla Bonifacego IX w sprawie edukacji cystersów z Królestwa Polskiego wydana dnia 10 V 1401 r. <http://dziedzictwo.polska.pl/katalog/skarb> [dostęp: 11.05.2011]; H. Kuna, *Z dziejów biblioteki klasztoru OO. Cystersów w Mogile od jej zarania do początku XVIII wieku*, „Prace Bibliotekoznawcze” 1985, nr 2, z. 89, s. 33–34.

³ J. Kłoczowski, *Prowincja polska Cystersów w świetle akt kapitul generalnych tego zakonu w XV wieku*, w: *Polska w świecie. Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 184–191.

⁴ K. Hoszowski, *Obraz życia opatów mogilskich*, w: *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile opracowana i pamięci ubiegłych w r. 1864 pięciuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona...*, Kraków 1867, s. 101; H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 34.

zakresie kształcono alumnów z filozofii i teologii. Mogiłskie Studium Partykularne utworzył opat Paweł Piasecki w 1647 roku. Cieszyło się ono wielką popularnością i na kapitule w Wągrowcu w 1692 roku podjęto decyzję o założeniu seminariów w Wągrowcu i Mogile. W Mogile dotychczasowe Studium przekształcono w seminarium teologiczne dla cystersów – *Collegium Provinciale* na prawach paryskiego Kolegium św. Bernarda. Kurs teologii i filozofii trwał pięć lat, a jego absolwent mógł otrzymać tytuł doktora na takich samych prawach, jak w Akademii Krakowskiej. Kolegium istniało do 1786 roku.

Opactwo mogiłskie jako centrum nauki i kultury

Opactwo mogiłskie od początku istnienia sprawowało mecenat nad nauką i sztuką, przekształcając się w ważne centrum nauki, i to mimo bliskości Krakowa i Akademii Krakowskiej, będącej centrum nauki w Królestwie Polskim. Wysokie kwalifikacje intelektualne cystersów mogiłskich decydowały o tym, że mnisi znaleźli się w kancelarii królewskiej oraz brali udział w poselstwach dyplomatycznych wysyłanych za granicę przez władców Polski. I tak np. opat Stefan brał udział w koronacji króla Władysława Łokietka w 1320 roku na Wawelu. Z kolei opat Jan Stecker odbył wiele misji dyplomatycznych dla króla Władysława Jagiełły, m.in. na sobór w Konstancji, gdzie towarzyszył arcybiskupowi Mikołajowi Trąbie. Inny z opatów – Marcin Białobrzski bywał obecny na sejmach polskich⁵.

Po założeniu w 1364 roku Akademii Krakowskiej przez króla Kazimierza Wielkiego wielu cystersów mogiłskich wykładało w Akademii. Byli wśród nich autorzy cenionych ówczesnie traktatów teologicznych, jak np. Jan Wartinberg, Mikołaj Briger (Driger), autor czterotomowego dzieła *Speculum historiae catholicon* i rozprawy *Summa Confessorum*, jak również Mikołaj Grot, późniejszy opat koprzywnicki. Innym wybitnym uczonym był Jan Stecker, jeden z założycieli wydziału teologicznego Akademii Krakowskiej⁶. Podkreśleniem ważnej roli, jaką w życiu uniwersytetu krakowskiego odgrywali cystersi, było mianowanie przez papieża Marcina V opatów mogiłskich (pierwszym był opat Paichbinder) konserwatorami sprawującymi pieczę nad przywilejami Akademii Krakowskiej⁷. W czasach rządów opata Dominika (1440–1444) w Mogile przez kilka lat przebywał Jakub z Paradyża (Iacobus de Clara Tumba, Iacobus de Paradiso), międzynarodowej sławy filozof, teolog i kaznodzieja, wykładający w Akademii Krakowskiej do 1441 roku, którego spuścizna obejmuje 148 dzieł kanonicznych, dogmatycznych, ascetycznych

---

⁵ W. Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski – kościółek farny i kopiec Wandy*, Kraków 1899. *Biblioteka Krakowska* Nr 10, s. 3–7.

⁶ K. Hoszowski, *Poczet opatów Mogiłskich*, w: *Monografia opactwa cystersów*, s. 93–94; W. Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie*, s. 3–7.

⁷ K. Hoszowski, *Poczet opatów Mogiłskich*, s. 93–94.

i moralnych⁸. Do jego słuchaczy należał m.in. św. Jan Kanty. Jakub z Paradyża był autorem wielu dzieł, z których jednym z najbardziej znanych jest *Speculum religiosorum*⁹.

W późniejszym czasie wśród mogiłskich cystersów nie brakowało wielu wybitnych przedstawicieli kultury i nauki. Do takich należał m.in. Erazm Ciołek (1492–1546), opat mogiłski w latach 1522–1546, późniejszy sufragan krakowski, tytularny biskup Laodycei, kuzyn Erazma Ciołka, biskupa płockiego. Mile widziany na dworze króla Zygmunta I Starego, miał co prawda nadmierny pociąg do światowego życia, lecz bardzo zabiegał o interesy i rozwój swojego opactwa. Wszechstronnie wykształcony, dbał o edukację współbraci. Był entuzjastą Erazma z Rotterdamu, któremu w darze przesłał nóż i widelec z pozłacanego srebra, wybitne okazy złotnictwa doby renesansu. Dar Ciołka znajduje się obecnie w muzeum w Bazylei. Opactwo mogiłskie zawdzięczało Ciołkowi nowe pomieszczenia biblioteczne, jak również przyozdobienie Mogiły wspaniałymi freskami Stanisława Samostrzelnika¹⁰.

Kolejnym wybitnym przedstawicielem kultury i nauki był inny opat cystersów w Mogile, Marcin Białobrzeski (1530–1586), sprawujący urząd w latach 1559–1586, sufragan krakowski (1565), biskup kamieniecki. Znakomicie wykształcony, erudyta słynący z krasomówstwa, autor poczytnych w tych czasach dzieł religijnych i bibliofil. Do Mogiły został sprowadzony przez swojego krewnego, opata wąchockiego i mogiłskiego, Andrzeja Szpota. Zasłynął jako autor dzieł religijnych i polemicznych, a do najbardziej znanych należała dedykowana kanclerzowi Janowi Zamoyskiemu, a skierowana przeciwko arianom rozprawa *Orthodoxa Confessio*¹¹, a zwłaszcza dedykowana królowi *Postilla Orthodoxa*¹². Zaprzyjaźniony był z wieloma luminarzami ówczesnego życia intelektualnego, do których należeli sekretarz królewski Andrzej Trzecieski, Grzegorz z Sambora, jak również Jan Grotowski¹³.

Opactwo mogiłskie było nie tylko liczącym się centrum nauki, lecz także kultury. W jego skryptorium cystersi kopiowali, pisali i przyozdabiali manuskrypty. Do bardziej znanych artystów-cystersów w XV wieku należał Jerzy z Sambora. W 1480 roku brat Jerzy, odwożąc świętopietrze zakonne do opactwa w Saint Gilles we Fran-

⁸ Jakub z Paradyża, *Opuscula inedita*, Warszawa 1978.

⁹ K. Hoszowski, *Obraz życia opatów mogiłskich*, s. 94.

¹⁰ W. Pocięcha, *Ciołek Erazm*, w: *PSB [Polski Słownik Biograficzny]*, t. 4, Kraków 1938, s. 81–82.

¹¹ M. Białobrzeski, *Orthodoxa Confessio, de Deo uno, quem christiani catholici credunt, adorant, et invocant, ex s. litteris descripta. Adversus omnes Samosatani, Arrii, Nestorii, et similibus haereses, et blastemias, hoc extreme infaelicisaeacula ab inferis rerum catas. Adiecta est sub finem libelli, eorum confutation, cui animas cum corporibus extingui commentii sunt. Per Reverendiis in Christo Patrem Martinum Białobrzeski...*, Cracoviae 1577.

¹² M. Białobrzeski, *Postilla Orthodoxa, to iest wykład świętych Ewangelii y niedielnych y świętych uroczystych przez cały Rok z Pisma Świętego y z Doktorów Kościoła powszechnego z wielką pracą zebrany y ku nauce wiernych Chrześcijańskich ludzi z pilnością napisany przez Jego Mości księdza Marcina Białobrzeskiego Biskupa kamienieckiego, y Opatu Mogiłskiego...*, Kraków 1581.

¹³ W. Budka, *Białobrzeski Marcin*, w: *PSB*, t. 2, Kraków 1936, s. 14–15; A. H. Wyczawski, *Białobrzeski Marcin*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. ks. H. E. Wyczawski, t. 1, Warszawa 1981, s. 131–133.

cji, zakupił w trakcie podróży manuskryptów dla Mogiły. Zapoznał się również ze sztuką iluminowania ksiąg chóralnych i po powrocie do opactwa wraz z bratem Mikołajem (Nicolaus Pictor) oraz innym iluminatorem, twórcą dekoracji w kościele św. Bartłomieja w Mogile, ozdobił miniaturami 12 antyfonarzy¹⁴.

Dotychczasowe tradycje skryptorium mogińskiego świetnie kontynuował w XVI wieku inny cysters mogiński – Stanisław Samostrzelnik, który zasłynął w Europie jako malarz miniaturzysta pracujący na zlecenie królów i dygnitarzy świeckich i duchownych. Nie wiadomo dokładnie, gdzie nauczył się swojego rzemiosła – czy w Mogile, czy też w pracowni cechowej w Krakowie – ale manuskrypty ozdabiane jego miniaturami są chlubą największych bibliotek w Europie: *Mszał* Erazma Ciołka i *Catalogus Archiepiscoporum Gnesnensium* oraz *Vitae Episcoporum Cracoviensium* Jana Długosza znajdują się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, *Modlitewnik Zygmunta I* w zbiorach British Museum w Londynie, *Modlitewnik Krzysztofa Szydłowieckiego*, cz. 1–3 w zbiorach Archivio Storico Civico i Biblioteca Ambrosiana w Mediolanie, *Modlitewnik królowej Bony* w Bodleian Library w Oxfordzie, zaś *Modlitewnik Wojciecha Gasztołda* w Universitätsbibliothek w Monachium. Archiwum Kapitulne w Krakowie może poszczycić się posiadaniem *Ewangeliarza Piotra Tomickiego*, *Ewangeli*i na procesję *Bożego Ciała*, jak również ma w swoich zbiorach inne dzieło mistrza z Mogiły: *Dialogus de Sbigneo Oleśnicki*¹⁵.

Stanisław Samostrzelnik w 1511 roku opuścił na wiele lat mury opactwa mogińskiego, wiodąc burzliwe życie tak charakterystyczne dla ludzi doby renesansu. W 1513 roku otrzymał od swojego protektora, kanclerza wielkiego koronnego Krzysztofa Szydłowieckiego probostwo w Grocholicach k. Ćmielowa i do 1530 roku był nie tylko na usługach kanclerza Szydłowieckiego, lecz także malarzem nadwornym. Kolejnym, po Szydłowieckim, protektorem Stanisława Samostrzelnika był biskup krakowski Jan Tomicki. Gdy po jego śmierci zabrakło możnego protektora, Samostrzelnik powrócił do opactwa mogińskiego, w którym przebywał do śmierci.

Dzieje biblioteki oo. cystersów w Mogile do XVII wieku

Projektując zespół zabudowań opactwa w Mogile, cystersi zgodnie z regułą zakonu i zasadami budowania dbali o to, aby w klasztorze wydzielić odpowiednie pomieszczenia na salę biblioteczną oraz mniejsze sale dla skrybów i iluminatorów. W większych opactwach, a do takich należało opactwo mogińskie, wydzielano dwa krużganki, obejmujące dwa ciągi komunikacyjne. Krużganek wielki był główną arterią komunikacyjną klasztoru, zaś przy krużganku mniejszym, odizolowanym od

¹⁴ K. Hoszowski, *Obraz życia opatów mogińskich*, s. 94–95.

¹⁵ Stanisław Samostrzelnik 1506–2006. <http://ww.bkpan.poznan.pl/samostrzelnik/dziela.html> [dostęp: 30.05.2011].

ruchu, znajdowały się pomieszczenia skrybów i iluminatorów, zapewniające im ciszę i komfort w pracy. Przy krużganku mniejszym sytuowano również bibliotekę klasztorną. Zazwyczaj w klasztorach cystersów (oprócz właściwej biblioteki) funkcjonowała też „biblioteka mniejsza”, zwana *armarium* lub *armariolum*. W *armarium* przechowywano te księgi, z których na co dzień korzystali zakonnicy.

Jakkolwiek brak źródeł archiwalnych do dziejów biblioteki klasztornej od założenia opactwa do XV wieku powoduje, że nie mamy odpowiedzi na najbardziej zasadnicze pytania, to można domniemywać, że przy budowie i rozbudowie opactwa mogińskiego kierowano się powyższymi zasadami, gdyż wiemy, że w ramach rozbudowy zespołu klasztornego powiększono go o archiwum (*tabularium*), *armariolum* i *kalefactorium* – ogrzewane w zimie pomieszczenie, z którego mogli korzystać skrybowie i uczący się zakonnicy. Jednak źródła z XV wieku podają, że w Mogile nie było oddzielnych cel dla zakonników. Nie wiadomo też, czy w klasztorze znajdowały się oddzielne pomieszczenia dla skrybów¹⁶.

W 1447 i 1473 roku pożar zniszczył zabudowania opactwa, w tym bibliotekę. Nie są znane straty, jakie wówczas poniosła biblioteka klasztorna, zarówno w pomieszczeniach, jak i w zbiorach bibliotecznych. Gruntownej odbudowy, a w zasadzie założenia nowej biblioteki klasztornej dokonał opat Erazm Ciołek, sprawujący swoją funkcję od 1522 roku do śmierci 6 grudnia 1546 roku. Główne pomieszczenia odrestaurowanej biblioteki znalazły się na I piętrze zespołu klasztornego, a wspaniały wystrój biblioteka zawdzięcza freskom cysterskiego malarza, Stanisława Samostrzelnika, który u schyłku żywota powrócił do opactwa i w latach 1538–1541 przyozdabiał salę biblioteczną, bazylikę i krużganki opactwa w Mogile, gdzie wśród malowideł znajduje się tak często reprodukowany fresk Chrystusa Ukrzyżowanego¹⁷.

Wewnątrz wysokiej, jasnej sali wzdłuż ścian postawiono wysokie szafy, w których na górnych półkach umieszczono mniejsze formatem książki, a na coraz niższych półkach coraz większe książki – aż do wielkich rozmiarami manuskryptów i tomów przechowywanych na najniższych półkach. Salę ozdabia pełna ekspresji polichromia autorstwa Stanisława Samostrzelnika, który posługując się tylko trzema kolorami, stworzył pełną harmonii kompozycję, znakomicie pasującą do monumentalnego wnętrza. Dzieło Erazma Ciołka, stanowiące liczący się wkład do kultury narodowej, upamiętnia biegnący pod sklepieniem napis: „*Ad honorem et gloriam Omnipotentis Dei, fratribus suis ad utilitatem Frater Erasmus Abbas fecit 1538*”¹⁸. W tłumaczeniu na język polski napis głosi: „Ku czci i chwale Wszechmocnego Boga, braciom swoim na użytek brat Erazm opat sporządził 1538”.

Tak oto w XIX wieku opisywał wnętrze biblioteki klasztornej znakomity historyk sztuki Władysław Łuszczkiewicz:

¹⁶ H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 39–40.

¹⁷ Stanisław Samostrzelnik 1506–2006.

¹⁸ *Monografia opactwa cystersów*, s. 97–98; H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 42.

Od wschodu, obok cel nad krużgankiem dolnym, mamy na piętrze wąski korytarz, w przedłużeniu transeptu kościoła, z szeregiem izb po drugiej stronie; przez najbliższą z ścian kościelnych wchodzi się do sali bibliotecznej. Na murach kaplic bliźnich stała na piętrze obszerna sklepiąca izba, której przeznaczenie na skład ksiąg jest już bardzo dawne. Budowę dzisiejszą odnieść wypada do początku XVI-go wieku, sądząc po zakrojach kamiennych węgarów okien, które też mają w grubości ścian swych siedzenia zwykle średniowiecznym budowlom. Mamy wiadomość z zapisków klasztornych, że w 1677 r. drzwi do biblioteki z widoku kościelnego w tył przeniesiono. Jest też i to pewnem, że tu zamieszkiwał arcyksiążę Maksymilian, pretendent do korony polskiej w czasie swej bytności w Mogile, od 12 października do 22 listopada 1587 roku¹⁹.

Wkład w budowę nowej sali bibliotecznej miał też następca Erazma Ciołka, Marcin Białobrzęski, opat mogiński w latach 1559–1586²⁰.

Księgozbiór biblioteki oo. cystersów w Mogile należy do najcenniejszych zbiorów zakonnych w Polsce i jest jedynym księgozbiorem cysterskim, wraz z biblioteką opactwa w Szczyrzycu, jakiemu udało się przetrwać wszelkie burze dziejowe do naszych czasów²¹. Jego historia, od założenia opactwa w XII do XV wieku, jest w zasadzie nieznana z powodu braku źródeł archiwalnych. W odniesieniu do XV wieku bogate informacje o bibliotece klasztornej daje dzieło Mikołaja z Krakowa – cystersa z Mogiły, który w tym samym czasie napisał kronikę opactwa od czasu założenia do roku 1506. Mikołaj z zamilowania był bibliofilem – nie tylko dokładnie opisywał dzieła znajdujące się w klasztornej bibliotece, lecz także wyjaśniał noty proveniencyjne znajdujące się w manuskryptach²².

Innych informacji dostarczają nekrologi cystersów mogińskich z XVII wieku. Wymieniają one także zakonników zajmujących się biblioteką (bibliothecarius lub praefecus bibliothecae), lecz podają tylko datyienne zgonów, bez dat rocznych. Wśród zakonników zajmujących się biblioteką wymieniono m.in.: Benedykta Welca, Tomasza Rayskiego oraz Roberta Widowskiego. Nekrologi podają również imiona dobrodziejów biblioteki²³.

Zasady gromadzenia ksiąg w bibliotece klasztornej, jak również sposobów ich udostępniania regulowały konstytucje zakonne. Nakazywały one jeszcze w średniowieczu posiadanie Pisma Świętego, rękopisów liturgicznych – mszałów, lekcjonarzy, antyfonarzy, graduałów, dzieł Ojców Kościoła, literatury homiletycznej i reguły zakonnej św. Benedykta. U schyłku XVI wieku, po utworzeniu w 1580 roku polskiej

---

¹⁹ W. Łuszczkiewicz, *Rzut oka na rozkład budowy klasztoru w Mogile*, w: *Monografia opactwa cystersów*, s. 68.

²⁰ Tamże, s. 101.

²¹ H. Z. Leszczyński, *Z dziejów Kolegium prowincjonalnego cystersów w Mogile*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, Lublin 1975, s. 418–419.

²² H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 50, 56; W. Kętrzyński, *Chronicon Monasterii Claratumbensis Ordinis Cisterciensis auctore Fratru Nicolao de Cracovia*, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków 1893, s. 433–480.

²³ H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 39–40.

provincji zakonu cystersów, w statutach Edmunda Cruce'a uchwalonych na kapitule w Wągrowcu, odnośnie do spraw bibliotecznych stwierdzono, że:

na początku wielkiego postu wydawane zostaną zakonnikom książki z biblioteki, stosownie do uznania prezesa kapituły, które po przeczytaniu w całości zwrócą [...]. W sali przyległej kościołowi [...] będzie podręczna biblioteczka z dzieł ascetycznych, a przede wszystkim: Biblia, Katechizm, dzieła św. Bernarda, Reguła św. Benedykta z komentarzem, Martyrologium, Księgi zwane Usuum (zwyczajów) i Ordynarii (porządku zakonnego); te i inne do wspólnego czytania przeznaczone, będą [przytwierdzone] do miejsca łańcuszkami, by ich stamtąd nie brać²⁴.

Sto lat później, na kapitule odbytej w Mogile 13 maja 1682 roku pod przewodnictwem opata sulejowskiego Justyniana Bernarda Zaruskiego, uchwalono nowe przepisy dotyczące archiwum i biblioteki klasztornej. Paragraf 17 konstytucji stwierdzał:

Libri ex bibliotheca fratibus pro exigentia rationabili subministrantur sit difficilis in hoc praefectus bibliothecae sub paena depositionis. Fratres vero accipientes libros, nomina et numerum librorum acceptorum relinquant eidem praefecto ad tempus certum, post quod elapsum eosdem restituant integros. Si quis negligenter tractaverit et maculates reddiderit, non ei facilis tribuentur concessione librorum²⁵.

Informacji na temat gromadzenia księgozbioru mamy niewiele. Jak wspomniano powyżej, w 1480 roku brat Mikołaj w swojej kronice pisał o tym, że brat Jerzy z Sambora przy okazji wyjazdów do Francji kupował księgi, jak również sam, wraz z bratem Mikołajem i nieznanym z imienia iluminatorem, ozdabiał antyfonarze znajdujące się w klasztornej bibliotece. W XVII wieku cystersi mogilscy, prowadząc swoje studium, współpracowali z jezuitami z Poznania i Kalisza, stąd też zapewne w klasztornej bibliotece znalazło się wiele dzieł jezuitów z owego czasu. Bogato też prezentowała się w XVII-wiecznej bibliotece mogińskiej literatura polemiczna²⁶.

Lepiej znane są bibliofilskie zamiłowania kilku wybitnych opatów mogiłskich, których pasja kolekcjonowania książek wzbogaciła bibliotekę opactwa. Pierwszym z nich był opat Jan Taczel z Raciborza. Podobnie jak wcześniej Jerzy z Sambora, jeżdżąc na kapituły generalne zakonu do Citeaux we Francji, korzystał z okazji i kupował do biblioteki klasztornej cenne księgi. Swojej pasji kolekcjonerskiej oddawał się również w kraju, gdzie skłonił krakowskich mieszczan do finansowego wsparcia zakupów książek do mogiłskiej biblioteki. Najprawdopodobniej większość inkunabułów znajdujących się obecnie w opactwie mogiłskim została sprowadzona do klasztornej biblioteki właśnie w jego czasach. Wśród nich są: *Biblia latina*, dzieła św. Al-

²⁴ Tamże, s. 35.

²⁵ *Katalog Archiwum opactwa cystersów w Mogile*, s. XXVII–XXVIII. *Statuta ordinis Cisterciensis tam antiqua quam novissima per Capitula generalia ac etiam et provincialia pro Polona Congregatione sancita et definite... Adalberti Stanislai Leski studio colecta... Anno 1745 typis mandata* (rozdz. 38).

²⁶ H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 35–36, 50–51.

berta Wielkiego, pisma św. Augustyna, św. Bonawentury, św. Bernarda z Clairvaux, św. Hieronima i Jakuba z Paradyża²⁷.

Kolejnym opatem, który zasłużył się dla mogiłskiej biblioteki, był Erazm Ciołek. Był on nie tylko budowniczym nowej, reprezentacyjnej sali bibliotecznej, lecz także – będąc zamiłowanym bibliofilem – dbał o wzbogacenie księgozbioru klasztornej biblioteki o nowe, cenne dzieła zarówno religijne, jak i reprezentujące inne gałęzie wiedzy. Erazm Ciołek sprowadzał książki do klasztornej biblioteki, często sam je kupował, ale też zabiegał o darowizny dygnitarzy, z którymi się przyjaźnił. Dbał również o odpowiednie, skórzane oprawy dla cennych ksiąg z klasztornej biblioteki²⁸.

Równie wybitnym kolekcjonerem był późniejszy opat Marcin Białobrzescki. Znakomicie wykształcony, doskonały kaznodzieja i pisarz pozostawił po sobie szereg pism polemicznych, znajdujących się także w klasztornej bibliotece. W ówczesnych kręgach intelektualnych był znany z zamiłowania do ksiąg i – jak pisał o nim współczesny mu Jan Grotowski z Opoczyńskiego: „We dnie i teże w nocy leży nad księgami... Jest to jego muzyka ksiąg pilne czytanie”²⁹. Był zamiłowanym bibliofilem i w ciągu 26 lat, kiedy sprawował urząd opata, zabiegał o sprowadzanie do Mogiły cennych dzieł zarówno z kraju, jak i z zagranicy, tworząc znakomitą kolekcję, w której przeważały edycje bazylejskie, kolońskie i antwerpskie dzieł teologicznych i historycznych. Wiele z tych gromadzonych ze znakomitą zawiścią ksiąg sam ofiarował bibliotece, opatrując je własnym superexlibrisem. Do czasów współczesnych z tego świetnego zbioru zachowało się jedynie 26 ksiąg przechowywanych w oddzielnej kolekcji³⁰.

Ostatnim w szeregu wybitnych opatów-bibliofilów w interesującym nas okresie był Paweł Piasecki (1624–1649). Sekretarz króla Zygmunta III Wazy (ok. 1613–1627), późniejszy biskup kamieniecki, a następnie chełmski i przemyski, był również historykiem i pisarzem. Do jego najbardziej znanych dzieł należała kronika wydarzeń z przełomu XVI i XVII wieku³¹. Na czasy urzędowania Pawła Piaseckiego przypadł dalszy rozwój biblioteki, stanowiącej zaplecze naukowe dla działającego wówczas w Mogile Studium Partykularnego. Sprowadzano wówczas do biblioteki książki służące kształcącym się zakonnikom, przede wszystkim z teologii, filozofii, jak również z retoryki³².

Rozwijająca się nieprzerwanie od chwili swojego powstania w XII wieku biblioteka mogiłska w ciągu wieków narażona była wielokrotnie na zniszczenia wywołane

---

²⁷ G. Kowalski, *Katalog inkunabułów biblioteki opactwa mogiłskiego oraz katalog inkunabułów biblioteki klasztoru cysterskiego w Szczyrzycu*, Kraków 1915; K. Piekarski, *Uwagi uzupełnienia do katalogu inkunabułów mogiłskich*, Exlibris 1924, t. 3.

²⁸ H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 42–44.

²⁹ W. Budka, *Białobrzescki Marcin*, s. 15.

³⁰ Tamże, s. 14–15; A. H. Wyczawski, *Słownik polskich teologów katolickich*, s. 131–133.

³¹ P. Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium a Paulo Piasecio episcopo Premisliensi, accurate ac fideliter conscripta. Ad utilitatem publicam divulgata & typis expressa*, Cracoviae 1645.

³² H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*, s. 46.

bądź to klęskami naturalnymi, jak np. pożarami, które w XV wieku strawiły Mogiłę, bądź też na straty spowodowane wojnami, które również nie oszczędziły opactwa. W lipcu 1435 roku na Mogiłę najechał król czeski Jan Luksemburczyk. Z kolei w październiku 1587 roku w Mogile stacjonowały wojska arcyksięcia Maksymiliana, a on sam ponoć za kwaterę obrał sobie salę biblioteczną. W latach 1655–1657 w Mogile przebywali Szwedzi, którzy plądrowali bibliotekę, w okresie konfederacji barskiej (1768–1772) wielokrotnie Rosjanie, a w latach 1794–1795 Prusacy. Jakkolwiek te wszystkie obce armie spowodowały straty i w samym opactwie, i w jego bibliotece, to jednak z powodu braku inwentarzy nie znamy rozmiaru szkód przez nie wywołanych³³.

Podobnie nie orientujemy się w stratach wyrządzonych w bibliotece w okresie rządów opatów komendatoryjnych, kiedy to wiele dokumentów z biblioteki trafiało do ich rodzinnych archiwów, jak np. Denhoffów (do Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie) czy też opata Schindlera do archiwum krakowskiego. Również wiele strat w XVIII wieku w kolekcji bibliecznej przyniosły bibliofilskie zamiłowania Załuskich, Czackiego czy Ossolińskiego, którzy wymuszali na cystersach cenne manuskrypty i księgi³⁴.

Biblioteka mogilska w XVII wieku w świetle zachowanych inwentarzy

Z wieku XVII w zbiorach biblioteki mogilskiej zachowały się dwa inwentarze biblieczne: pierwszy z 1664 roku a drugi z 1668 roku. Inwentarz z 1664 roku to rękopis papierowy o wymiarach 30 cm na 19,7 cm w XVII-wiecznej oprawie pergaminowej, barwionej na zielono, zatytułowany *Liber inventariorum confectorum sub regimine R[everendi] P[at]ri] Gabriele Bożey Prioris Clarae Tumbae. Anno D[omi]ni 1664. Mense Februario*³⁵. Na odwrocie okładki pochodząca z epoki adnotacja: „Bibliotheca Mogilensi”. Inwentarz ten obejmuje nie tylko zbiory biblioteki opactwa, lecz także spis paramentów kościelnych, wot umieszczonych przy ołtarzu św. Krzyża, jak również sreber kościelnych.

Z kolei drugi z inwentarzy, z 1668 roku, nosi tytuł *Liber inventariorum renovatorum post factam revisionem sacristiae, bursariae, bibliothecae, et omnium officinarum Monasterii per Patres Conventus specialiter ad hoc ex capitulo deputatos Anno Dni 1668 mense Augusto*³⁶, o wymiarach 30,5 cm na 19,5 cm, liczący 175 kart,

³³ K. Hoszowski, *Obraz życia opatów mogińskich*, s. 101; *Katalog Archiwum opactwa cystersów*, s. XXVII.

³⁴ *Katalog Archiwum opactwa cystersów*, s. XXII.

³⁵ ACM (Biblioteka opactwa oo. cystersów w Mogile pod Krakowem), Dział II, Rękopisy Archiwalne, 6. Inwentarze 58.

³⁶ ACM Dział II, Rękopisy Archiwalne, 6. Inwentarze 59.

oprawiony w XVII wieku w białą skórę, na odwrocie okładki ma współczesną nam adnotację: „pisany ręką ojca Kielczewskiego”. Inwentarz ten sporządził w owym czasie o. Sebastian Kielczewski, bibliotekarz oraz historyk zakonu, który zachęcony przez opata Piaseckiego napisał historię opactwa mogińskiego *Historia monasterii Clarae Tumbae cum serie abbatum et fratrum*. Dzieło to w rękopisie, niewydane drukiem, znajduje się w Bibliotece XX. Czartoryskich w Krakowie³⁷.

Obydwa inwentarze sporządzone zostały w odstępnie czterech lat. Są napisane w takim samym układzie, a mianowicie: księgozbiór podzielony był na kilkanaście działów, spisanych w identycznym porządku w obydwu inwentarzach. Jedynym wyjątkiem jest dodatkowy dział w drugim inwentarzu, zatytułowany „*Libelli devoti per A[dmodum] R[everendum] patrem Franciscum Ięmiółkowski in circulo Cracoviensi B.M.V. sacristam, confratrem huius monasterii et amatorem f[ratr]um singularem, testament donate*”. Spisy ksiąg w obydwu inwentarzach w poszczególnych działach występują również w identycznym porządku, a liczba spisanych ksiąg, pomijając kilkadziesiąt nowych nabytków, uwidocznionych w drugim z inwentarzy, jest identyczna.

Obydwa inwentarze wyszczególniają następujące działy: 1) *Biblia Sacra* – 16 dzieł. 2) *Doctores* – 91, 94 dzieła (druga z cyfr odnosi się do inwentarza z 1668 roku w przypadku, gdy liczba dzieł wyszczególnionych w 1668 roku jest inna niż w 1664). 3) *Theologi* – 22 dzieła. 4) *Casistae* – 59 dzieł. 5) *Libri Conciliorum et Ecclesiastici* 45 i 44 dzieła. 6) *Vitae patrum* – 18 dzieł. 7) *Historici* – 48 i 55 dzieł. 8) *De iure canonico* – 19 i 21 dzieł. 9) *De Iure civili* – 34 i 37 dzieł. 10) *Commentarii* – 61 i 63 dzieła. 11) *Sermonarii* – 126 i 133 dzieła. 12) *Libri spirituales* – 76 i 125 dzieł. 13) *Libri mediationum* – 29 i 31 dzieł. 14) *Libri Polonici* – 42 i 47 dzieł. W tym przypadku nazwa działu wprowadza w błąd, gdyż uwzględniono w nim tylko dzieła wydane w języku polskim autorów polskich i obcych. Książki autorów polskich w języku łacińskim figurują w innych działach. 15) *Breviaria, psalteria et preces* – 11 dzieł. 16) *Philosophi et dictionaria* – 18 i 26 dzieł. 17) *Scholastici* – 24 i 46 dzieł. 18) *Fragmenta* – 5 i 8 pozycji. 19) *Libelli* wymienionego powyżej Franciszka Jęmiółkowskiego – 23 dzieła. Ogólnie inwentarz z 1664 roku wyszczególnia 744 dzieła, zaś inwentarz z 1668 roku ujmuje w spisie 863 dzieła³⁸.

Pogrupowanie zbiorów bibliotecznych na powyższe działy było charakterystyczne dla bibliotek klasztornych tego czasu, jakkolwiek nie wyszczególnia osobno ksiąg heretyckich. Dział wyodrębnia Pismo Święte, w tym również Pismo Święte w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka z adnotacją *Biblia Boska Woykowa*³⁹, dzieła doktorów Kościoła, w tym m.in.: św. Augustyna, św. Jana Chryzostoma, św. Hieronima, św. Dionizego Kartuzjańskiego, św. Tomasza z Akwinu, św. Ambrożego, św. Alberta Wielkiego i św. Bernarda. Tak więc jakkolwiek zespół dzieł doktorów Kościoła nie

³⁷ H. Kuna, *Z dziejów biblioteki*.

³⁸ ACM 58, f. 56r–74r; ACM 59, f. 56r–79r.

³⁹ J. Wujek, *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Christusa znowu z łacińskiego na polskie wierne a szczerze przełożony y argumentami, albo summariuszami każdych ksiąg i rozdziałów y annotacjami po brzegach objaśniony*, [Kraków 1593].

należał w bibliotece mogińskiej do największych, to należy stwierdzić, iż zawierał bardzo staranny dobór autorów.

Podobną opinię można wyrazić w odniesieniu do kolejnego działu, *Bibliothecae Veterum patrum*, gdzie znajdowały się dzieła m.in. Tertuliana, Klemensa Aleksandryjskiego, Pico della Mirandoli, jak również najsłynniejsze dzieło kardynała Stanisława Hozjusza *De Confessione fidei catholicae*⁴⁰. Z kolei w dziale *Theologi* znalazły się książki Piotra z Aquili, *Summa Theologiae* św. Tomasza z Akwinu, Dionizego Aeropagity, jak również Adama z Opatowa. W dziale *Casistae* znalazł się słynny *Młot na czarownice* Jacoba Spenglera i Heinricha Kramera w wersji łacińskiej⁴¹, w polskim zaś tłumaczeniu krakowskiego jurysty, Stanisława Ząbkowica⁴² w dziale *Libri Polonici*.

Interesująco w świetle zachowanych inwentarzy przedstawiał się dział *Historici*. Oprócz dzieł autorów starożytnych, jak np. Herodota, Józefa Flawiusza czy Swetoniusza, w dziale tym znajdowały się dzieła Eneasza Sylwiusza Piccolominiego (Pius II), Jeana Bodina (Ioannes Bodichus) słynna *De republica*⁴³, żywoty papieży Bartolomei Platiny (*Vitae Pontificium Romanorum*), jak również książki autorów polskich. Wśród nich słynna *Kronika i Polonia sive origine...*⁴⁴ Marcina Kromera. Podróżując po Europie i widząc słabą znajomość wśród cudzoziemców spraw polskich, a także pragnąc rozbudzić wśród rodaków zainteresowanie przeszłością ojczyzny, napisał Kromer – opierając się głównie na Długoszu, lecz korzystając też z dokumentów z Archiwum Skarbcza koronnego na Wawelu – te bardzo popularne zarysy dziejów Polski. Innym dziełem o podobnej treści była *Chronica Polonorum*⁴⁵ Miechowity, jak również *Kronika*⁴⁶ Pawła Piaseckiego – wspomnianego opata mogińskiego. Oprócz dzieł Piaseckiego, w dziale tym znalazły się również dzieła innego opata mogińskiego, Marcina Białobrzeskiego.

---

⁴⁰ S. Hosius, *Confessio catholicae fidei christiana, vel potius explicatio quaedam confessionis, in Synodo Petricoviensi a patribus provinciarum Gnesnensis, & Leopoliensis in Regno Poloniae factae, Anno Domini M.D.LI. Auctore D.D. Stanislao Hosio Cardinale Episcopo Varmiensi in Concilio Tridentino Praeside*, Antverpiae 1596.

⁴¹ J. Sprenger, H. Kramer, *Malleus Maleficarum, maleficas & carum haeresim, ut phreama potentissima conterens*.

⁴² J. Sprenger, H. Kramer, *Młot na czarownice. Postępek zwierzchny w czarach, a także sposób uchronienia się ich i lekarstwo na nie w dwóch częściach zamykający. Księga wiadomości ludzkiej nie tylko godna co potrzebna, ale i z nauką Kościoła powszechnego zgadzająca się. Z pism Jakuba Spengera i Henryka Kraemera Instytora Zakonu Dominikanów i teologów w Niemieckiej Ziemi Inkwizytorów po większej części rozebrana i na polski przełożona przez Stanisława Zabkowica Sekretarza Xięcia jego Mść ostrogskiego kasztelana krakowskiego*, Kraków 1614.

⁴³ J. Bodinus, *De Republica Libri sex, latine ab auctore redditi multo quam antea locupletiores. Cum indice copiosissimo*, Parisiis 1586.

⁴⁴ M. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum Libri XXX...*, Basileae 1555; *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Coloniae 1859.

⁴⁵ M. Miechowita, *Chronica Polonorum*, Cracoviae 1519.

⁴⁶ P. Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium a Paulo Piasecio episcopo Premisliensi, accurate ac fideliter conscripta. Ad utilitatem publicam divulgata & typis expressa*, Cracoviae 1645.

Do bardziej interesujących dzieł, wchodzących w skład księgozbioru klasztornego, należała *Kronika Miechowska*⁴⁷ Samuela Nakielskiego. Nakielski, członek zakonu bożogrobców, w latach 1626–1634 prowadził studia nad dziejami zakonu w Polsce. Swoje monumentalne dzieło napisał, opierając się na ogromnym materiale źródłowym, dziś w większości zniszczonym, stąd też wynika wartość tego dzieła.

Polonika w bibliotece mogińskiej

Niezwykle interesująco w bibliotece mogińskiej przedstawiał się dział *Libri Polonici*. Jak wspomniano, obejmował on zarówno książki autorów polskich, jak i obcych wydane po polsku. Książki polskich autorów, ale napisane w innych językach, jak np. *Kazania*⁴⁸ Hieronima Powodowskiego czy też dzieła Jerzego Tyszkiewicza⁴⁹ znalazły się w innych działach. Spis „książek polskich” w inwentarzach otwiera słynne dzieło kardynała Baroniusza poświęcone historii Kościoła⁵⁰, a wśród innych dzieł obcych autorów umieszczonych w tym dziale był m.in. *Gratis Plebański* J. Brosciusa, *Dobra Duchowne*⁵¹ Hieronima Plata, czy *Polityka Boża* F. Willegasa. Stosunkowo licznie prezentowani byli autorzy obcy w tłumaczeniach ks. Szymona Wysockiego, by wymienić *Żywoć św. Katarzyny Sieneńskiej*⁵², *Żywoć zakonny Alvaręza*⁵³ oraz *Zwierciadło przykładów*⁵⁴.

W tym dziale licznie reprezentowana była homiletyka, a wybór dzieł świadczył o znajomości tematu i staranności, z jaką kompletowano bibliotekę mogińską. W bibliotece opactwa zgromadzono też wiele dzieł Piotra Skargi. Były tam jego *Żywoty świętych*⁵⁵, *Kazania na niedziele i święta*⁵⁶ *Kazania przygodnie*⁵⁷, jak rów-

⁴⁷ S. Nakielski, *Miechovia sive promptuarium antiquitatum monasterii Miechovienis...*, Cracoviae 1634.

⁴⁸ S. Powodowski, *Christologiae seu Sermonum de Christo pars prior. In festis suae Divinissime Infantiae sacratis, continens, sermons seu orations XX...*, Cracoviae 1602.

⁴⁹ J. Tyszkiewicz, *De perfectione Christiana*, Cracoviae 1624.

⁵⁰ C. Baronius, *Roczne dzieje kościelne od Narodzenia Pana y Boga naszego Iesusa Christusa. Wybrane z rocznych dzieiow Kościelnych Cesara Baroniusza, Kardynała S.R.K. nazwanych Annales Ecclesiastici. Przez X. Piotra Skarge Societatis Iesu. Z dozwoleniem tegoż Kardynała y Starszych. Te księgi zamykają w sobie dziesięć tomow, to iest lat tysiąc*, Kraków 1603.

⁵¹ J. Plat (Piatti), *Dobra duchowne stanu zakonnego*, w przekładzie S. Wysockiego, Kalisz 1606.

⁵² R. Kapuan, *Żywoć przedziwny świętej dziewicy Katarzyny Sieneńskiej*, Kraków 1609. Przekład ks. S. Wysockiego.

⁵³ J. Alvarez, *O żywocie zakonnym, iako ma być świątobliwie prowadzon, albo o kazdodziennym w cnotach świętych ćwiczeniu...*, Kraków 1613.

⁵⁴ J. Major, *Wielkie zwierciadło przykładów...*, w przekładzie ks. S. Wysockiego, Kraków 1612 i 1621.

⁵⁵ P. Skarga, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu*, cz. 1–2, Wilno 1579.

⁵⁶ P. Skarga, *Kazania na niedziele i święta całego roku*, Kraków 1595.

⁵⁷ P. Skarga, *Kazania przygodne z innemi drobniejszymi pracami o różnych rzeczach wszelakiem stanom należącymi*, Kraków 1610.

niez *Kazania o siedmiu sakramentach*⁵⁸. Wśród dzieł innych znanych kaznodziejów znalazły się popularne w tym czasie *Kazania*⁵⁹ Fabiana Birkowskiego, dzieła księdza Szymona Starowolskiego, takie jak *Kazania*⁶⁰ czy też *Kazania na święta Maryi Panny*⁶¹. W księgozbiornie mogiłskim znalazło się także najslynniejsze dzieło opata Białobrzeskiego *Postilla orthodoxa*⁶², jak również jego *Katechizm*⁶³. Innych wybitnych kaznodziejów tej doby reprezentowała m.in. *Postilla*⁶⁴ ks. Jakuba Wujka, jak również *Kazania*⁶⁵ Stanisława Karnkowskiego.

Równie bogatą reprezentację, co nie powinno dziwić, miała literatura polemiczna, a w bibliotece znalazły się dzieła najslynniejszych polskich polemistów, w tym m.in. Piotra Skargi *Zawstydzienie nowych arianów*⁶⁶, *Apologia przeciwko Luteranom*⁶⁷ ks. Andrzeja Wargockiego, jak również *O bóstwie przedwiecznym Syna Bożego*⁶⁸ Marcina Śmigleckiego.

Zachowane dwa inwentarze z lat 1664 i 1668 pozwalają zorientować się w stanie biblioteki opactwa mogiłskiego w połowie XVII wieku, a więc po zniszczeniach, którym uległa na skutek klęsk żywiołowych i najazdów obcych wojsk, w tym zwłaszcza szwedzkich w okresie „potopu”. Biblioteka liczyła wówczas niespełna tysiąc dzieł i może nie ich liczba, lecz jakość zgromadzonych w niej ksiąg świad-

⁵⁸ P. Skarga, *Kazania o siedmiu Sakramentach Kościoła katolickiego. Do których przydane SA kazania przygodne o rozmaitych nabożeństwach wedle czasu*, Kraków 1600.

⁵⁹ F. A. Birkowski, *Kazania na niedziele y święta doroczne...*, Kraków 1620.

⁶⁰ S. Starowolski, *Świątница pańska, zamykająca w sobie kazania na uroczystości świąt całego roku...*, Kraków 1645, lub pod zmienionym tyt. *Arka testamentu zamykająca w sobie kazania niedzielne całego roku... pierwsza część...* w Krakowie 1645.

⁶¹ S. Starowolski, *Wieniec niewiedzący Przczystej P. Mariej zamykający w sobie kazania na wszystkie Jej święta doroczne...* w Krakowie 1649.

⁶² M. Białobrzski, *Postilla orthodoxa, to iest wyklad świętych Ewanieliyy niedzielnych y świąt uroczystych przez cały Rok z Pisma Świętego y z Doktorów Kościoła powszechnego z wielką pracą zebrany y ku nauce wiernych Chrześcijańskich ludzi z pilnością napisany przez Jego Mości księdza Marcina Białobrzskiego Biskupa kamienieckiego, y Opata Mogiłskiego...*, Kraków 1581.

⁶³ M. Białobrzski, *Katechizm albo wizerunek prawey Wiary Chrześcijańskiej wedle Nauki Pana Jezusa Chrystusa, apostołow iego y Kościoła iego Świętego przeciwko wszystkim obłądliwościom tych czasow, barzo pożyteczny. Przez Jego Miłość Księdza Marcina Białobrzskiego, Biskupa laodyckiego, Sufragana Krakowskiego y Opata Mogiłskiego...*, Kraków 1566.

⁶⁴ J. Wujek, *Postilla catholica to jest kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok.* [cz. 1–2], Kraków 1573.

⁶⁵ S. Karnkowski, *Kazanie... o dwojakim Kościele chrześcijańskim powszechnym i materialnym... na poświęceniu kościoła przy Collegium swym Societatis Iesu w Kaliszu nowo zbudowanego... uczynione... a potem nieco rozszerzone...*, Kraków 1596.

⁶⁶ P. Skarga, *Zawstydzienie arianów i wzywanie ich do pokuty i wiary chrześcijańskiej. Przy nim kazanie o Przenajchwalebniejszej Trójcy...*, Kraków 1604.

⁶⁷ A. Wargocki, *Apologia przeciwko Luteranom, Zwinglianom, Kalwinistom, Nowokrzeczeńcom przez... napisana...*, Kraków 1605.

⁶⁸ M. Śmiglecki, *O Bostwie przedwiecznym Syna Bożego. Świadectwa Pisma Świętego, do trzech przedniejszych artykułów zebrane. Przeciwko wszystkim Pana Jezusa Chrystusa nieprzyjaciółom. Gdzie się też odpowiada na refutację od refutarza jakiegoś nowokrzeczeńca przeciw X. D. Jakubowi Wujkowi wydane*, Wilno 1595.

czy do dziś o jej niezwykle wysokim poziomie i znajomości tematyki bibliofilskiej wśród opatów klasztoru mogińskiego, gdzie wyróżniali się przede wszystkim: Jan Taczel, Erazm Ciołek, Marcin Białobrzęski i Paweł Piasecki. Do dziś, mimo wielu burz dziejowych i wypadków losowych, w opactwie mogińskim znajduje się cenny zespół inkunabułów z wielkim znawstwem zgromadzony przez tamtejszych opatów, jak również wiele dzieł o tematyce religijnej, historycznej i politycznej, dzięki którym zdobyło wykształcenie wiele pokoleń cystersów mogińskich.

Przez kilka stuleci biblioteka opactwa służyła za warsztat naukowy zakonnikom, wśród których było wielu wybitnych uczonych, w tym profesorów Akademii Krakowskiej. W wieku XVII w większym stopniu zaspokajała ona potrzeby kształcących się w mogińskim *Studium* cystersów niż uczonych, ale jej rola, jaką odgrywała w kulturze I Rzeczypospolitej, należała do bardzo istotnych i ważnych. Biblioteka opactwa mogińskiego – jako jedyna w zakonie cystersów obok biblioteki szczyrzycyckiej – szczęśliwie przeszła przez wszystkie burze dziejowe, świadcząc o roli zakonu cystersów i opactwa mogińskiego w dziejach polskiej kultury.

THE CISTERCIAN ABBEY LIBRARY IN MOGIŁA–CRACOW IN THE XVII CENTURY

Summary

...The library of the Mogiła abbey is the most valuable monastic library in Poland. Over the centuries, thanks to the excellent education and bibliophylic passion of the Mogiła abbots, numerous incunabula and later works were gathered here, particularly works in the areas of religion, history and politics. From the XII to the XVII century the library was utilized as a scientific workshop for many scholars from Mogiła among whom were many lecturers in the Cracow Academy as well as scholars of international reputation, for instance, James from Paradyż. Inventory preserved from 1664 and 1668 reveal that the monastery library held less than one thousand works with the vast, majority by excellent authors and very precious, with the competence acquired by the cistercians, among them especially by John Taczel, Erazma Ciołek, Marcin Białobrzęski and Paul Piasecki. During the century as the consequence of natural disasters, wars and the collection passion of the clerical and secular dignitaries in the XVIII century, its collection was gravely reduced but still qualifies as one of the most significant and well-equipped monastic libraries in Poland.